

Inhoud

HET VERZONKENE	9
Dromenland	11
Mijn koninklijke moeder	12
Tule. Een Guarnieri	14
Gedaanten van licht	16
Boekhouding	20
Woorden in het water	25
Soerat-soerat	28
Oude foto's	32
Ultima thule	34
Voetnoten	38
Waar wàs je nou?	41
Nummer 156.403	43
Weerspiegeling	48
Een oord van troost	52
Tenno-heika banzai	57
Boekstaving. Het vuur. De chaos	60

BEZONKEN ROOD	63
---------------	----

DE ZONDEVLOED 149

Ararat 153

DEEL I

1 Het gebeuren 175

Een hoofdstuk 177

Balikpapan, 1947 212

2 De evenaar 261

Een nieuw hoofdstuk 263

Weer een hoofdstuk 275

Balikpapan, 1947 291

Nog een hoofdstuk 301

Volgende hoofdstuk. *De metastase* 311

Balikpapan, 1947 318

Het hoofdstuk *Overal stilte* 331

Zoveelste hoofdstuk 343

Hoofdstuk over de duisternis en de diepzee 357

Hoofdstuk over blanco tijd 375

DEEL II

3 Het symfonion 389

4 Orpheus 449

5 De verdwijning 499

De verdwijning 501

Balikpapan, 1947 540

De verdwijning 555

DEEL III

6 Twee werelden 567

Hier begint het verhaal over Nachtschade 569

De verdwijning 622

Fresco in een koningsgraf 634

Fugit amor 639

7 Het dolen 661

Ongeveer het laatste hoofdstuk 666

Misschien het laatste hoofdstuk 673

Voorlaatste hoofdstuk 701

Balikpapan, voorgoed 1947 715

Laatste hoofdstuk, voorlopig 735

Ararat 765

Dromenland

Op het erf van ons huis aan de Tjemaralaan, nummer 21, Batavia, neemt mijn moeder plaats op de achterbank van de automobiel waarvan het linnen dak als een harmonika op de rugleuning van de achterbank is neergeklapt. Ze is in het halflang, in het wit, in het kant, ze draagt een grote witte hoed met linten die ze onder haar kin heeft vastgestrikt.

Mijn vader zit al op de achterbank. Hij geeft onze kebon, die de wagen bestuurt, een tik op zijn schouder. *Kebon* is tuinjongen. Onze kebon, in mijn herinnering, is manusje-van-alles: hij is ook chauffeur, ook zie ik hem onderduiken in het gouden water van ons zwembad, om ons zwembad te laten leeglopen.

In gas- en stofwolken raken auto en inzittenden in vervaging.

Op de voorgalerij van het huis staat baboe Itih en ik zit op haar arm, mij ervan bewust dat mijn moeder, voordat ze wegrijdt, met een zakdoekje zwaait. Dat doet ze terwijl ze haar ogen dichtknijpt, weer opent, weer dichtknijpt, weer opent, en bij het dichtknijpen van haar ogen haar lippen naar mij tuit. Baboe Itih neemt mijn arm en beweegt hem zo, dat het lijkt of ik terugzwaai. Ik zet het op een schreeuwen. Ik houd mijn hand tot vuist gebald.

Misschien ben ik anderhalf jaar.

Van deze herinnering, die, denk ik, de eerste, de oudste, is die in mij bewaard is gebleven, is mijn gebalde vuist het wezenlijkste detail. Eerst herinner ik mij mijn vuist, pas daarna in verband daarmee mijn moeder, en hoe zij in dampen verdwijnt.

Baboe Itih zegt: Adoe, so chuilen en srewen. Kom, wij haan naar poelau kapok.

Poelau kapok is kapokeiland. Dat wat achter dichtgeknepen ogen ligt, dromenland.

Mijn koninklijke moeder

Mijn moeder was toen jonger dan ik nu ben. Nu is zij over de zeventig.

Ik bezoek haar nooit, ik schrijf haar nooit, ik bel haar niet op. Zij mij ook niet. Ik weet niet hoe zij leeft, waar zij mee bezig is, of zij misschien eenzaam is. Zij weet hetzelfde niet van mij. Zij woont in een flatje, ze loopt met een stok. Haar man is al heel lang dood. Ik ga haar, als zij eendaags komt te sterven, niet mee begraven. Haar laatste woorden heeft zij al tegen mij gezegd.

Als ik haar, jaren geleden voor het laatst, soms bezocht, zaten zij en ik een uur, of langer, zwijgend, in stilte, tegenover elkaar. Om het kwartier was er carillongejengel, bij het horen waarvan ze naar buiten keek, naar het grauw van de lucht. Onzichtbaar, onhoorbaar, viel er een regentje. Als er zo'n regentje viel, zei ze: gerimis. *Gerimis* is motregen. Bij het heffen van haar glaasje jenever met suiker zei ze: selamat minoem. *Selamat minoem* is proost. Als ze een beetje dronken werd zong ze het lied van de dronken matroos: *matroos maboek*...

Dit zijn woorden en klanken uit *tempo dahoeloe*. Dit is: de goede, oude tijd in Indië, waarin zij leefde en op het einde waarvan ik werd geboren. Ik ken die woorden, maar ze zijn de mijne niet. Zo heb ik ook dat 'Indië' wel gekend, waar zij altijd is gebleven, al woont ze al dertig jaar in 'Holland', waar het altijd regent, maar voor mij is dat 'Indië' een droomland geworden, een land waar ik in een vorig leven ben geweest. Soms rijst dat land nog achter mijn ogen op, steeds vager, de zee tussen mij en dat land wordt breder. Mijn vorige leven is: mijn vóórkleuterse tijd, waarin ik nog geen besef had van taal.

Ik herinner mij haar groene ogen. Dat zij koninklijk was.

Niet wil ik mij haar ogen herinneren zoals ik ze de laatste keren heb gezien, – toen het pauwgroen tot waterige bleekheid was verpletst, nog amper witter dan de rest van haar ogen. Ze stoppen haar vol drugs om de pijn in haar been te stillen. Ze drinkt, want ook onlichamelijk heeft

ze pijn, vermoed ik. In haar ogen is een onmeetbaar staren gekomen, vol witheid, waar ik niet tegen kan. In haar hoofd zijn nog maar weinig gedachten. Ze huilt veel.

Met krampachtig dichtgeknepen handen zat ik tegenover haar, te kijken naar het knipperen van haar ogen, hoe de tranen op haar jurk vielen. Hoe zij was vervallen. Haar zwarte haar begon uit te vallen. Het bruin van haar huid was bezig te verkleuren tot niet blauw, niet grijs, niet groenig, niet gelig, niet levend, niet dood, – gelijk aan de kleur van de zwachtels om haar heen.

Zo wenste ik mij haar niet te herinneren.

Als het niet motregende, maar de regen in stralen neerviel, zei ze: oedjan. *Oedjan* is regen.

Ze zei: Ik heb kasian met jou. Sajang toch jouw ruzie met de hele wereld dóórmaar dóórmaar. Weet je op wie je lijkt? Op je grootvader. Tien-tallen keren heb ik dit gehoord. Waarna ze zich over haar heen boog en het begon te masseren. Adoe, sakit, zei ze. *Sakit* is pijn. Masseren is *pi-tjitten*. *Kasian* is medelijden, *sajang* is jammer. Sprekend, sprékend je grootvader. Gevolgd door carillon, – weer een kwartier voorbij. Bij het beluisteren van de klokkenklanken zei ze: klenèng klonông...

Tule. Een Guarnieri

Deze zijn de geluiden van poelau kapok:

Kindje Jezus klein, houd mijn hartje rein. Opdat niemand er in wone, dan u alleen. Of zo ongeveer. Dat was mijn avondgebed.

Mijn moeder zei het op, haar hoofd in tulen wolken.

Voor het sluiten van de klamboe joeg ze er met de *sapoe lidi* de muskieten uit. Met de roede, gemaakt van de nerven van palmladeren, joeg ze de muskieten uit het muskietennet. Ik houd niet van die 'Indië'-literatuur waarvan het kenmerk die voor de buitenstaander onbegrijpelijke tweetermigheid is. Met mij kome er een einde aan die literatuur. Het is voorbij, houd op met gedenken, houd op met dat herinneren. *Ik heb het over iets anders.*

Zij buiten de klamboe, ik er onder, deden we dit spel: zij kneep haar ogen dicht en sperde ze weer open; als zij haar ogen opende, kneep ik de mijne dicht; opende ik mijn ogen weer, sloot zij de hare...

Hierbij hoorden woorden.

Bij het opensperren van haar nachtogen zei mijn moeder met trage, lieflijke stem: *tjilepoek*. Bij het samenknijpen van haar wimpers: *ngantoek*. Bij de oe in beide woorden ging haar stem omhoog, en ze rekte de klank tot een zacht, mysterieus, klaaglijk, of smekend loeien, wisselend van toonhoogte. Bij het inzuigen van lucht door haar in oe-stand getuile lippen was het, of door dit zachte loeien ook nog windgeruis te horen was.

Een *tjilepoek* is een uiltje. *Ngantoek* betekent slaap.

In mijn herinnering aan deze nachtzang van de vriendelijke slaapuil bewegen de sluiers van de klamboe in zachte wind, die door de ramen naar binnen waait, – soms bollen ze op, als de zeilen van een schip. Achter dit bewegen is het gezicht van mijn moeder. Het vervaagt, alsof het een gezicht van wolken is.

Mijn hartje is rein. Ik lig in mijn bedje, onder een wit baldakijn. Dui-

men doe ik niet, maar ik sabbel op de middel- en ringvinger van mijn linkerhand, daarbij streelt de wijsvinger mijn neus. Zo begint het dwalen. Kindje Jezus stel ik mij voor als een jongetje met een lichaam van donzen veertjes, hij heeft grote, wat puilende ogen, hij heeft de tropenhelm van mijn grootvader op zijn hoofd. Buiten het huis is een geweldige stilte die bestaat uit duizenden geluiden, geritsel, geflapper, geschuifel, gekras, gewaai, het gebabbel en geschater van nachtdieren, krekelpiep.

Het Javaanse woord voor krekel is *djangkrik*.

Als niet mijn moeder mij naar bed bracht, maar baboe Itih, dan zong ook zij een slaaplied, – daarin klonk het woord djangkrik vele malen. Djangkrik, djangkrik, djangkrik, even monotoon als het getjirp van de diertjes zelf. ‘Ntjit ntjit’, zo zongen de djangkriks in baboe Itihs lied.

Hierbij hoorde: hoe baboe Itih rook.

Hoe baboe Itih rook weet ik nu niet meer.

In deze geluiden is onbedreigdheid en vrede. Ik hoor het schijnen van de maan. Ik hoor het ontstaan van een ei in een vogel. Ik hoor het groeien van bomen. Soms regent het.

Van de avondgeluiden maakt ook vioolspel deel uit. Dat is mijn grootvader die op zijn Guarnieri speelt.

Ik denk weleens: dit mengsel van geluiden, dat ik hoorde tussen schemering en nacht, voordat ik onder zeil ging, vóór mijn derde jaar, sluimergeluiden, droomgeluiden, de geluiden van de stilte, – dat is tempo dahoeloe. De geluiden van Goudland. Atlantis is nog niet verzonken.

Gedaanten van licht

Familiefilmpjes.

Mijn grote broers namen een aanloop en sprongen, neus dichtgeknepen, mond open alsof ze een angstschreeuw gaven, in ons zwembad. In het water stak mijn oudste broer zijn armen omhoog, zwaaiend naar de camera, en liet zich daarna zinken, spelende dat hij verdronk.

Onder een zonnenscherm, in een rotanstoel, mijn vader, hand opstekend naar de camera, landerig zwaaiend. In mijn geboortjaar was hij jonger dan ik nu ben. Hij was in dat jaar twaalfeneenhalf jaar als boekhouder bij de zaak en werd gehuldigd.

Mijn zus, twee, drie jaar oud, liep op haar blote voeten over het grind, verloor haar evenwicht en leek te zullen vallen, maar ze viel op het nippertje niet. Lachen naar de camera en wie haar later zo zou zien. Haar handje openend en weer sluitend: zwaaiend.

Mijn vader zat op de achterbank en de mooiste van alle ooit geleefd hebbende moeders stapte in, ging naast hem zitten, zwaaide naar de camera met een zakdoekje.

Al dat zwaaien vanuit het voorbije.

Op één van die filmpjes kwam ik éénmaal voor.

Daar hebben we nummer zevenendertig, zei mijn vader, die de projector bediende, toen ik als een flakkerig bewegend lichtbeeld op het tegen de overgordijnen gespelde tafelkleed verscheen:

Mijn moeder trad vanuit de schaduw van het huis de parkachtige tuin in en ik zat knikkebollend op haar arm, mijn gezicht verfomfaaiend tegen de zon, mijn ogen met een speelgoedding afschermend tegen het felle daglicht. Mijn moeder lachte naar de camera. Toen er door mij naar de camera gezwaaid moest worden bewoog ze mijn arm,

mijn hand was tot vuist gebald. Het speelgoedding was een pluchen bal met een tweetonig belletje erin, ting tong, dat rolde van de treden van de veranda. Ik begon te janken. Lachend zei mijn moeder iets en nu het bijna vier decennien later is zou ik wel willen weten wat ze toen zei. Ze liep naar een kinderwagen op wielen van wel een meter hoog en daar legde ze mij in. Close-up: ik in die kinderwagen, slapend, bewegende schaduwjes van boombladeren over mij heen. Droomde ik iets?

Alles verliep in stilte. Geluidsfilmpjes waren nog niet onder het bereik van de amateurcineast.

Toen dit filmpje werd vertoond was in de huiskamer alleen het gerasel van de projector te horen en daardoorheen de stem van mijn vader, die zei: Snuit je neus, nummer zevenendertig, – want synchroon met mijn op het doek geprojecteerde janken was ik in werkelijkheid beginnen te janken, onhoorbaar dacht ik, maar het werd gehoord, zij het dat mijn vader in het donker mijn snikken verwarde met het geluid van neusinhoud optrekken. Onhoorbaar en onzichtbaar janken: het volk hoefde mijn tranen niet te zien.

De herinnering aan deze filmvertoning is dezelfde als aan het feit dat diezelfde avond voor het eerst in mij het angstbesef opkwam: vervreemd te zullen zijn, vanaf die avond voor de rest van mijn leven; verdwaald in verschillende werelden; niet thuis op de plaatsen waar ik zou zijn, stikkend in heimwee naar de plaatsen waar ik ook niet thuis ben geweest en die geen enkele herinnering aan mij bewaren; verstrengeld in een taal, of in taaltermen, die ik niet zou verstaan en waarin ik mij niet zou kunnen uitdrukken, terwijl de taal die ik zou spreken door de anderen niet zou worden verstaan en gesproken.

Deze filmvertoning vond plaats in 1950, in het huis in Den Bosch dat later, door toedoen van een van mijn andere ikken, mijn verhaalpersonage Thijmen Hoolwerf, in vlammen zou opgaan. Ik was tien jaar, het was aan het eind van de zomervakantie. In mijn slaapkamer stonden de gepakte koffers al klaar, omdat het pensioonaat waar mijn vader mij had geplaatst enige dagen later zou beginnen. In het pensioonaat had ik het nummer zevenendertig. Ik zou er niet worden aangesproken met mijn naam, maar met dit nummer, dat in al mijn kledingstukken was genaaid en voorkwam op alle in mijn gebruik zijnde voorwerpen en meubelstukken: kasten, bed, schoolbank, bidbank. Mijn vader noemde mij al wekenlang ‘nummer zevenendertig’, om mij ‘er aan te laten wennen’.

Jankend en snuitend begon ik hem te vervloeken, zoals ik hem ben blijven vervloeken, tot jaren na de koude regendag dat ik de onbewo-

genste was toen we op het kerkhof stonden en de kist die hem bevatte in de modder zagen zinken. Jankend en snuitend kwam in mij het voorne-
men op mijn vader te vermoorden.

De laatste brief die ik van mijn vader bezit, schreef hij mij een paar maanden voor zijn dood, nadat hij mijn debuutboek, *Het mes op de keel*, en daarin het verhaal ‘Thijmen Hoolwerf’ had gelezen. Hij deed mij weten dat hij het op prijs zou stellen als ik, voor het geval ik van plan mocht zijn om dóór te gaan met schrijven, een pseudoniem zou kiezen, zodat niet *zijn* goede naam, die ook de goede naam is van mijn oppassende broers en zus, door mijn beschamende schrijfsels in opspraak zou worden gebracht. Ik ben voor hem tot aan zijn dood een nummer gebleven.

Ik ben niet tot vadermoord overgegaan. Wel heb ik mijn vader beschreven, jarenlang steeds opnieuw, als dode, als de inhoud van een doodkist, als hij die wordt begraven, als het stoffelijk omhulsel dat onder de zerkplaat met het opschrift Rust In Vrede tot blubber verpapt. Zijn graf is inmiddels geruimd en de zerkplaat aan barrels geslagen. Heeft hij bestaan en een naam gehad?

Besta ik zelf? Soms twijfel ik eraan: in plaats van te bestaan zit ik te schrijven. Ik besta als ik niet schrijf en dan de dingen opdoe die ik vervolgens neerschrijf. Sommige dingen schrijf ik zo slecht neer dat ze, *omdat* ze slecht geschreven zijn, niet bestaan.

Heb ik een naam?

De laatste beelden van het filmpje waarop ook ik voorkwam gaven de schim van mijn grootvader te zien, wijdbeens gezeten, de linkerarm op schouderhoogte gekromd, de rechterarm heen en weer bewegend. Mijn moeder zei dat hij viool zat te spelen. Het was een binnenopname: – een duister tafereel, daar degene die de opname maakte moest zijn vergeten de camera op ‘binnen’ in te stellen. Men werd een witte spookgestalte zonder gezicht en handen gewaar, die met iets, dat flitste, op een ook onzichtbaar iets, dat glansde, zat te strijken. Dat het spook een bril droeg was te zien aan soms het schampen van licht tegen de brilleglazen. Voornamelijk herinner ik mij mijn grootvaders buik, hoe deze bestond uit een geweldige bol, rustend tussen twee reusachtige dijen, verpakt in een tot aan zijn borstbeen opgetrokken tropenpantalon.

Herinner ik mij dit van het filmpje, herinner ik mij mijn grootvader écht zo te hebben gezien, of heb ik hem zo gedroomd?

Mijn moeder zei: Dit was vlak voor de inval van de Jappen.

Op het moment dat ze het zei, ontstonden er op het filmdoek bruin-gele brandwolken die het beeld vernietigden en uit de projector sprong een vuurtong in de franjes aan de eettafellamp.

Boekhouding

Ik sla er geen boeken op na om erin te lezen of te bekijken hoe het is geweest, dat Indië van voor de inval van de Japanners, in de prille jaren veertig, de laatste jaren van Atlantis en tijdeloos geluk, de jaren van mijn onbewustheid, en ik doe er ook geen navraag naar. Nooit dat ik, op stille avonden, in Nederland, uitzien over de platte weiden rondom mijn huis, woorden mompel als ‘tjemara’ of ‘tamarinde’. ‘Heimwee naar Insulinde’, – ik lijd er niet aan in topografische zin. Mijn heimwee betreft niet ‘Indië’, maar de tijd dat ik leefde zonder te denken, ik heb heimwee naar wat in mijzelf verloren is geraakt en waarvan ik zelf niet precies meer weet wat het is geweest, – klaarte die is veranderd in troebelheid, water dat is veranderd in denken aan stikken en dood. Ook doe ik geen navraag meer naar wie ik was, naar hoe ik was in mijn kleuterjaren en daarvoor en dáárvoor. Ik ben haar leven lang haar zorgenkind geweest, zegt mijn moeder: ik was een dwarsligger en het eerste wat van mij te voorschijn kwam was mijn vuist. In mijn eerste levensjaar kreeg ik difteritis, – het rozetachtige litteken aan mijn keel herinnert er nog aan. Ik leed aan ‘benauwdheid’ en doe het nog: hitte benauwt mij, en alsof er mul zand op mijn gezicht wordt gegooid, waarvan bij iedere ademhaling een hoeveelheid mijn neus, mijn mond, mijn luchtwegen in stroomt, zo ervaar ik ademen onder een verzengende zon of anderszins ademen in hitte: bijvoorbeeld in de zweetloze hitte die in mijzelf ontstaat als ik word overvallen door drift, of door angst, of door wroeging. Ik was buitensporig driftig, ik hoef er geen verhalen over te horen, ik wéét het nog. Die drift is niet van mij weggeëbd en barst nog wel in mij los, al pleeg ik er niet meer bij te bezwijken, zoals toen, – kom mij niet te na, ontnem mij niet wat van mij is, twijfel niet aan mij, belaster niet wat ik liefheb, bekladder niet wat ik koester, maak niet belachelijk wat ik belangrijk vind, ontken niet dat ik er ben. Mijn drift is niet een uiting van kwaadheid, maar van angst. Ik liet mij tijdens een driftaanval plat op de

stenen vloer voorover vallen, krijsend, en verlangend dat ik *in* de koelte van de vloer kon verdwijnen. Ik verstijfde erbij en kon me niet meer bewegen, alsof het bloed als een loden zwaarte in mij vast kwam te zitten, alsof ik zelf van steen werd, en gelijktijdig, als een film die opeens wordt stopgezet, verstarde alles om mij heen tot beelden in een roerloos decor. Maar in mijn hoofd begon een wirwar van stemmen te klinken, woorden sprekend die ik niet kende of begreep, terwijl er ook 'iets' in mij was dat mij *dwong* om bewegingloos naar het gesprokene te luisteren.

Heel lang heb ik dit gedroomd:

Ik lees in een boek, dat het schitterendste boek is, het boek dat ik buiten mijn dromen allicht nooit te lezen zal krijgen, maar méér dan ongeveer een halve pagina ervan wordt mij niet vergund te lezen, want daarna is de in het boek gebezigde taal opeens een andere dan ik kan begrijpen. Terwijl ik niettemin probeer om mij de tekst of de taal waarin deze is gesteld eigen te maken, – ik zal hem uit het hoofd leren, hem buiten de droom opschrijven en proberen te vertalen, – vallen er witwakken in de regels en ten slotte verdwijnt de hele tekst, tezamen met het gedeelte dat ik wél heb begrepen en waarvan mij niets blijft dan het besef hoe schitterend ik het vond. In mijn hoofd ontstaat een dwarreling van woorden en woordgedeelten, zinnen en zinsgedeelten, gedachten en ongedachten, zoals wel kan ontstaan als men dronken is, er is sprake van flonkerende luciditeit, en gelijktijdig van doffe onmacht, – met mijn teleurstelling vermengen zich schuldgevoel en angst, maar waarover en waarvoor?

Ik denk: deze droom gaat over 'het zich herinneren', – over wat er was voordat het afscheid van mij had genomen, wat er was voordat het in mij stierf. Hoe schitterend het alles was toen ik er geen besef van had dat het schitterend was. Wie probeert die schitter te beschrijven zoals hij het zich herinnert, krijgt het niet in woorden uitgedrukt, mijn woorden zijn tot onbegrijpelijkheid ineengekluwd, ik ben met woordblindheid geslagen, – misschien omdat er van geen schitter sprake is geweest, hoe zou ik het mij nog moeten herinneren? Water herinner ik mij: hoe ik er als een steen in wegzink, hoe ik bijna stik.

Mijn moeder, zo heb ik het haar dikwijls lachend horen vertellen, wist wel raad met mij altijd, als ik in driftkrampen verknoedeld, met stemmengenons en woordengesprek binnen in mij, op de grond lag, kijkend

zonder iets te zien dan verstarring en versteend in onbespreekbare protesten. Zij nam mij op en dompelde mij gekleed en al in de regenton of in de waterbak in de mandiekamer (is badkamer), waarin ze mij tot aan het bijna-stikken onder water hield. Daarna was ik wel gekalmeerd, maar ontstond onmiddellijk een nieuwe drift, gevoed door nieuwe angst: ik kreeg niet in woorden uitgedrukt wat mij bezield, ik begon te praten, maar voor wat ik bedoelde bezat ik de woorden niet, of er kwamen woorden uit mijn mond die niet werden begrepen, hierna ging mijn praten in schreeuwen over en begon ik mijn moeder te slaan, te schoppen en te bijten van nieuwe razernij vanwege mijn woordgebrek, mijn taalnood, mijn onmacht, mijn nietbegrepenheid, en hierbij was het of mijn moeder verdween, in nevel, of in damp, of in watersluiers, ik zag haar ogen niet meer.

Ik was als kind 'niet aardig', zo heet het.

Laat mij mijn eigen gang maar gaan en stoor mij niet. Ik in mijn zandbak, met mijn eigen schaaltes en potjes van aardewerk, ik onder mijn eigen tropenhoed die de oude tropenhoed van mijn grootvader is, ik in mijn eigen domein: de grote achtertuin met daarin de geit, de kippen, de haan, de eenden, de kalkoenen, de hond, de kat met knopen in haar staart, de beo, de woorden van de beo, – en om de tuin heen de goedangs (berghokken) vol geheimzinnigheden, afgedankte meubelstukken, hutkoffers, bijeengebonden stapels in rode en blauwe lijntjes en ruitjes onderverdeeld en volgeschreven boekhoudpapier, een opgezet beest dat was bekrioeld met kakkerlakken, alles omhangen met roodachtig spinrag, *lawalawa* geheten, en een vochtgeur verspreidend die ik lekker vond om te ruiken. Ik in de mij benauwende zon, altijd in de weer met mijn schaduw die ik, waarom?, altijd vóór mij wilde hebben. Ik omringd door de benen van volwassenen. Ik en de bende beestjes vlak bij mij op de aarde, te voorschijn kruipend uit de grond en er ook weer in verdwijnend, – ik en de geluidjes die al die beestjes afzonderlijk maken, ik en het goud van die beestjes, groengoud, roodgoud, zwartgoud, goudbespikkeldheid, of goudwolkjes uitademend, of een goudspoortje nalatend – is dit de schitter die ik zou willen beschrijven? Ik in mijn bed en slapend onder een tulen dak dat soms beweegt.

Water. Alles raakt er in verzonken, alles wordt water. Misschien ben ik wel nooit in 'Indië' geweest.

Het gebeurde dat één na één de volwassenen verdwenen, opeens verdwenen mijn broers, opeens stond er een goedang in brand, opeens waren de goedangs leeg, opeens hadden we geen auto meer, opeens stond het huis vol kisten en koffers en werd het huis zelf leger en leger, opeens verdwenen de dieren, opeens waren er soms soldaten in huis, en mijn zus zei: nu is het oorlog, en wat was dat nu weer voor een woord en wat bete-

kende het? – alleen ‘oor’ kon ik thuisbrengen, daarmee hoorde ik gedonder in de lucht (‘vlieg’, ‘vliegtuig’) of hoog, hard, angstaanjagend gejack (‘luchtalarm’) of het mij nog het allerbangst makende woordengepraat in de radio die de hele dag aanstond, en mijn zus zei: wij moeten in een kamp, maar mamma blijft bij ons en oma ook.

Wat ik mij van die dagen herinner, is: dat mijn moeder zweette, dat mijn moeder huilde, dat zij op wat zij aanraakte een vochtplek achterliet, dat er waar zij stond plasjes rondom haar voeten ontstonden, de mooiheid van de allermooiste moeder viel druipend en tikkend van haar af en ik wilde niet meer dat ze mij nog aanraakte.

‘Niet aardig.’

Ik verstopte mij, soms in een hutkoffer, soms in een kast, soms in een van de goedangs, soms in mijn hoed, soms achter mijn vingers, soms in de donkerte achter mijn dichtgeknepen ogen. Het kwam in mij op dat ik er niet wilde zijn. Had mij toen maar doodgemaakt.

Ik beplaste mezelf, expres, en terwijl het mij genot gaf, – ik bepoepde mezelf en droeg de drol naar mijn moeder, hem haar aanbiedend in mijn tot een schaalpje bijeengehouden handen, ofwel ik kneedde de derrie, omgonsd door vliegen, dit gegons beluisterend, met dit gegons meeneuriënd het lied van het goud. Indië. Nooit dat ik, hier in mijn afgelegenheid, soms denkend aan Indië, woorden zeg als ‘tjapoeng’, wat betekent waterjuffer.

Ik hier in mijn afgelegenheid. Mijn moedeloosheid om mooie dromen die niet ten einde worden gedroomd.

Ik geef niks om leven, ik omspin mij met asociaalheid, ik houd niet van mensen. Er wordt niets begrepen. Ik en het mij altijd vervullende of omringende gegons van fluisterstemmen die ik probeer te overstemmen: door hardop in mijzelf te praten, woorden zeggend waarvan ik niet begrijp waar ze vandaan komen. Ik schrijf.

Wanneer ben ik ‘gelukkig’ geweest? Ik bezit geen enkele bewuste herinnering aan ‘geluk’, ik ben onrustig sedert mijn kindertijd, ik ben ziek van wantrouwen en angsten. Ik houd de mensen op grote afstand en gelijktijdig ben ik bang van alleen zijn. Ik ben bang van de postbode en de telefoon, maar gelijktijdig kan ik de dagelijkse postbezorging niet rustig afwachten en soms bezweer ik het telefoontoestel dat het zou gaan rinkelen. Mijn stemgeluid is hard want men moet mij goed kunnen verstaan. Ik heb mij een duidelijk handschrift aangewend want men moet mij zonder moeite kunnen begrijpen. Ik geef overdreven grote foaien

want men moet mij liefhebben. Maar contact tussen mij en de mensen is niet mogelijk en geen relatie in mijn leven is ooit duurzaam gebleken. Bewoond door angst, bezeten door schuld, behekt door onliefde. Ik heb geen hoop. Ik neem niet langer deel aan het leven, ik zal mij in een nog grotere afgelegenheid nog meer afzonderen tot ik onvindbaar ben: – in mijn schrijverij.

Woorden in het water

Mijn moeder en ik doen het zwembadspel.

Met mij op haar arm daalt zij het zwembadtrapje af, even later gaan wij kopje onder, – ik met mijn gezicht naar het hare toegekeerd, veilig in haar armen gesloten, veilig tegen haar aangedrukt.

Onder water houd ik mijn ogen open. Zij drukt haar neus tegen mijn neus, zij sluit haar ogen, spert ze weer wijd open, sluit ze weer, opent ze weer: groene ogen, zo groen als het water, zo groen als groen alleen in mijn herinnering is. Om de beurt met haar doe ik hetzelfde. Tot we naar boven moeten om lucht te happen.

Uilemeieren, – zo noemen we dit spel.

Onder water zegt mijn moeder woorden, ik hoor de klanken ervan. Een waterwezen, niet mijn moeder, spreekt mij toe. Ik zie de woorden als bellen uit haar mond komen en overal om mij heen opstijgen en stukspatten. Ik vind het zonde van die woorden. Onder water spreidt het haar van mijn moeder zich naar alle kanten open en wordt haar hoofd een zwarte bloem. Uit het hart van die bloem stijgen de woordbellen op, ze zijn waterkleurig groen dat heten moet droomgroen. Ik ben nog geen twee jaar.

Mijn moeder en ik doen het zwembadspel en opeens ontstaat tussen haar en mij onmetelijke diepte, – water van duizenderlei groen dat vol gouden stippen is. Daarin zie ik mezelf wegzinken, tuimelend om mijn as. Er springen bellen uit mijn hoofd, ik hoor en zie mezelf belvormig schreeuwen. Zij heeft mij losgelaten, ik ben uit haar armen gevallen. Boven mij zie ik haar onthoofd in het water hangen. Beneden mij is het rooster dat een gat toedekt waarvan ik mij voorstel dat het een mond is. Ik ben al bezig het zwembad leeg te drinken. Er begint in mijn hoofd gegons te klinken:

misschien is het onderwatertaal. Wat ik zie zijn de ogen van mijn moeder, maar niet het groen ervan, ze gaan dicht en sperren zich weer open, *tjile-poek*. Waar ik heen op weg ben is het zachte bewegen van klamboesluiers, ik zal er kunnen lezen, boeken vol schitter en van een treurigheid die toch gelukkig maakt. Ik steek mijn armen naar mijn moeder uit en ik ontdek:

ik begin in het water op te stijgen. Het allerdonkerst groen dat om mij heen is geweest, verandert in lichter groen en dat verandert in goudgespetter. Ik stoot mijn hoofd door het plafond van het water en alles is wit opeens en er is lucht om te ademen in overvloed. Ik zie ons huis en onze tuin, wolken, vogels, en van alles dat ik zie, zie ik gelijktijdig alle details. Het hoofd van mijn moeder dat ver van mij vandaan in de golfjes dobbert, lacht naar mij: ik heb klaarblijkelijk iets gepresteerd waar zij trots op is. Gelijktijdig zie ik twee waterjuffers die elkaar vlak boven het water achternazitten. Detail: ik hoor ze.

Ik ontdek: ik zwem.

Ik zwem 'op z'n hondjes' naar het zwembadtrapje. Ik kan zwemmen! Ik kan, als ik wil, woorden zwemmen in het water. Bij voorbeeld het woord *iboe*, dat is: moeder. Van deze iboe ben ik het *anak*, dat is: kind. Ik ben een prins (*anak radja*), zo mooi is zij, zo trots ben ik, zo schitterend als goud is mijn prestatie, zo trots ben ik dat zij zo mooi is en ik haar kind ben en ik zwem.

Ik weet nog niet dat ik mij ooit voor haar zal schamen. Vanuit de golven klinkt haangekraai.

(Ik ben negen jaar. Zij wacht mij op bij het uitgaan van de Aloysius-school, St.-Jozefstraat, Den Bosch. Zij staat op de stoeprand, afzijdig van de andere moeders. Zij draagt een vormeloze, ongeveer leverkleurige jas die haar is verstrekt door de ATAKA. Ik wil niet uitleggen wat ATAKA is. Op haar gezicht is de kleur van Indië bezig te vergrauwen en haar ogen en haar mooie haar en het water van weleer waar de zon in scheen. Zij ziet eruit als een aap. Ik wil niet dat mijn vriendjes weten dat zij mijn moeder is. De volgende dag zegt Rik van der Laan, met zo'n lachje: Was dat je moeder? Ik zeg: Nee, dat was zo maar iemand, uit Indië nog. Hij zegt: Katjang, katjang, katjang goreng, dat was je moeder! Sajang toch, mijn ruzie met de hele wereld. Ach, waar zijn je ogen, m'n moedertje. In 'Insulinde' achtergebleven.

Hoe je zat te janken in dat Den Bosch, de hutkoffers om je heen, die je weigerde uit te pakken, denkende dat op de volgende boot naar Indië ook jij weer zou zijn, 'desnoods zonder anak-anak' (kinderen), zei je, de radio afgestemd op krontjongmuziek, – de gong ageng, de tjlempung, de kendang... Regen, regen. Wat ik mij schaamde voor haar en ik mij nu daarvoor schaam. Zij heeft mij leren zwemmen.

Gelukkig, – dit is niet een geschiedenisboek en niet een familiekroniek. Dit is maar een dromenboek. Ik verenig mij met mijn anderik, – een spiegelbeeld. Ik droom mijzelf. Ik ben niet echt gebeurd.)

Hand aan hun neus, zo plonsen mijn grote broers het zwembad in, zogenaamde angstgillen slakend die later, bij het afdraaien van de film, niet zullen worden gehoord. Mijn oudste broer steekt als een drenkeling zijn armen omhoog en laat zich zinken, spelende dat hij verdrinkt. Als hij weer opduikt, zit ik luchthappend op zijn nek. Op de kant, onder een zonneschermb, in een rotanstoel, mijn vader. Hij eet een sate. Kijkt hij naar mij? Ziet hij mij? Ik hoop zo, dat ook hij trots op mij is.

Soms, als dit filmpje nog in mijn hoofd wordt afgedraaid, strijkt er een vlieg neer op de lens van de projector, zodat er op het doek opeens een monster is te zien dat alle lichtgedaanten verzwelgt.